

аспірант кафедри
германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного
університету

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ ВОЛЬОВОГО ПСИХІЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Мовні засоби вираження психічних станів людини в якості самостійного об'єкту сучасних лінгвістичних досліджень привертають увагу вчених. У той же час дослідження лексики на позначення психічного стану в лінгвістиці зумовило накопичення значного теоретичного потенціалу, але необхідно зазначити, що для більшості вищезазначених робіт предметом дослідження є не дієслова психічного стану (далі ДПС), а їх окремі класи або групи. Так, предметом дослідження лінгвістів виступали: особливості функціонування ДПС в англійській та китайській мовах [17]; структура аргументу в ДПС [18]; когнітивні дієслова в лексико-семантичній системі англійської мови [3]; субстанціальні характеристики дієслів інформаційної діяльності [6]; параметри словотвірної парадигми відприкметникових інхоативних дієслів на позначення внутрішнього стану суб'єкта в українській мові [7]; дослідження семантики дієслів, які виражають психоемоційний стан особи в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах [11]; семантика дієслів знання [12]; мотиваційна основа дієслів на позначення психічного стану в українській та угорській мовах [16]; конструктивна варіативність дієслів психічного стану на матеріалі європейських мов [19]. Відсутність порівняльного дослідження на матеріалі української, німецької та англійської мов визначає актуальність вивчення дієслів психічного стану.

Об'єктом дослідження виступають дієслова вольового психічного стану (далі ДВПС) в сучасній українській, німецькій та англійській мовах. У свою чергу, предметом дослідження є лексико-семантичні особливості ДВПС у мовах дослідження. Мета статті полягає у встановленні лексико-семантичної класифікації ДВПС, а також виявленні спільних та відмінних рис у семантиці ДВПС в українській, німецькій та англійській мовах. Мета дослідження визначає необхідність рішення таких завдань: розглянути поняття ДВПС та його складові групи в лексико-семантичному аспекті в українській, німецькій та англійській мовах; дослідити лексико-семантичні особливості ДВПС у кожній із мов дослідження; зіставити та проаналізувати лексико-семантичні особливості ДВПС в українській, німецькій та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. Під дієсловами психічного стану в роботі розуміємо дієслова, що позначають внутрішній прояв стану суб'єкта та мотивовані такими ознаками: переживати стан – набувати і виражати внутрішні якості. До класифікації дієслів психічного стану в роботі ми включаємо семантичний, видовий, фазовий та оцінний складники дієслів. Окрім того, для визначення лексико-семантичної класифікації ДПС застосовано ономазіологічний принцип, при якому дієслова з різними афіксами об'єднуються на основі тотожності денотативних сем на позначення психічного стану. Доцільність застосування ономазіологічного принципу під час здійснення зіставних досліджень підтверджено багатьма лінгвістами [1; 5; 13; 15; 16]. Ономазіологічний підхід до вивчення мовних одиниць, а також існуюча в психологічній науці класифікація психічних станів [4; 8; 9; 10; 14] дозволяють виявити в словниковому складі української, німецької та англійської мов такі лексико-семантичні класи ДПС, як: 1) дієслова вольового психічного стану; 2) дієслова емоційного психічного стану; 3) дієслова гностичного психічного стану та, відповідно, здійснити семантичну класифікацію ДПС.

У залежності від семантики психічного стану кожен лексико-семантичний клас розподіляється на лексико-семантичні групи (далі ЛСГ). До ЛСГ ДВПС відносимо дієслова на позначення: самовладання, цілеспрямованості, рішучості.

Семантика ДВПС позначає ситуацію набуття суб'єктом вольового психічного стану. Вони описуються загальною ФТ «S перебуває Vcond у стані Volit», де S – суб'єкт, що перебуває в психічному стані, Vcond представлено ДПС, семантика вольового психічного стану виражена учасником Volit, наприклад ДВПС (1) стримуватися «стримувати себе від вияву яких-небудь почуттів, від здійснення якихсь намірів, вчинків і т. ін.» має ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit».

Для опису семантики ДПС у роботі використовуються традиційні семантичні ролі, виокремлені сучасними лінгвістами [1; 2; 13; 15; 19]. До семантичних ролей учасників ДВПС відносимо: 1) Cause – причина, за якої суб'єкт перебуває у стані; 2) фазовість (Phase) – фаза перебування суб'єкта в психічному стані; 3) експресивність (Expres) – зовнішній прояв психічного стану; 4) Intens – інтенсивність вияву психічного стану; 5) негативність (Neg) – відсутність психічного стану; 6) множинність (Plur).

На основі таких додаткових семантичних ознак, як «фазовість», «інтенсивність», «причина», «множинність», «експресивність», «множинність» та їх комбінацій, у роботі в межах кожної ЛСГ виділяємо лексико-семантичні підгрупи.

Лексико-семантичний клас ДВПС виступає третім за продуктивністю з-поміж виділених класів ДПС в українській (15,3%), англійській (23,2%) та німецькій мовах (29,7%) (див. табл. 1.).

Таблиця 1

Продуктивність ДПС в українській, німецькій та англійській мовах

№	Семантичні класи ДПС	Продуктивність в мовах дослідження		
		укр.	нім.	англ.
1	ДЕПС	406 (58,0%)	130 (30,7%)	130 (39,0%)
2	ДГПС	133 (19,0%)	147(34,7%)	102 (30,6%)
3	ДВПС	107 (15,3%)	126 (29,7%)	77 (23,2%)
4	Полісемантичні ДПС	54 (7,7%)	21 (4,9%)	24 (7,2%)
	РАЗОМ	700 (100%)	424 (100%)	333 (100%)

Під дієсловами вольового психічного стану в роботі розуміються дієслова, які позначають самовладання, цілеспрямованість, рішучість суб'єкта. За результатами дослідження, в межах ДВПС виокремлено 3 семантичні групи (див. табл. 2.):

Таблиця 2

Продуктивність ДВПС у мовах дослідження

Семантичні групи ДВПС		Самовладання	Цілеспрямованості	Рішучості	РАЗОМ
Продуктивність ДВПС	англ.	36 (46,7%)	24 (31,2%)	17 (22,1%)	77 (100%)
	нім.	50 (39,7%)	50 (39,7%)	26 (20,6%)	126 (100%)
	укр.	71 (66,3%)	22 (20,6%)	14 (13,1%)	107 (100%)

1. ДВПС зі значенням «самовладання» позначають здатність суб'єкта володіти собою, пересилувати, стримувати, тамувати почуття, заспокоюватися, витримувати щось, наприклад, ДВПС (2) «осилувати» – «перемагати, пересилувати в собі які-небудь почуття» [СУМ-2, 486] – має ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit». У межах ДВПС зі значенням «самовладання» превалюють ДВПС без додаткових ознак, однак наявні і такі лексико-семантичні підгрупи, як:

1) «фазовість» (у прикладі (3) ДВПС «угамовуватися» «заспокоюватися», що має ФТ «S починає Phase перебувати Vcond у стані самовладання Volit», семантична ознака «фазовість» виражена за допомогою аспектуального значення префікса у- «початок дії»);

2) «інтенсивність» (наприклад ДВПС (4) beherrschen «seine Emotionen, Äußerungen mit großer Anstrengung nicht zeigen» [Langenscheidt: 128], «докладаючи великих зусиль, не виявляти емоції», що має ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit над емоціями Ob у ступені Intens», де додаткова ознака «інтенсивність» зумовлена семантичним значенням префікса be-);

3) «негативність» (наприклад, (5) розпускатися, «послаблюючи контроль до себе, переставати стримуватися у виявленні почуттів» [СУМ-3: 189], яке описується ФТ «S перестає Neg перебувати Vcond у стані самовладання Volit», де наявність додаткової ознаки «негативність» зумовлює фінитивне значення префікса роз-);

4) «причина» (наприклад, (6) sich abfinden зі значенням «sich mit j-m zufrieden geben, etwas akzeptieren, weil man es nicht ändern kann» [Langenscheidt: 24] «примиритися із чимось через неспроможність щось змінити», що описано ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit перед Ob з причини Cause»);

5) «причина + інтенсивність» (у прикладі (7) sich anstrengen «sich große Mühe geben, um ein Ziel zu erreichen» [Langenscheidt: 68] «докладати великих зусиль для досягнення мети», що описується ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit з причини Cause у ступені Intens», семантична ознака «причина + інтенсивність» реалізується за допомогою значення префікса an-);

6) «негативність + причина» (наприклад, ДВПС (8) «мінітися» – «втрачати самовладання під впливом переживань» [СУМ-2: 198] має ФТ «S перестає Neg перебувати Vcond у стані самовладання Volit з причини Cause»);

7) «експресивність» (наприклад, ДВПС (9) «видушувати» – «говорити через силу, переборюючи яке-небудь почуття, сміх» [СУМ: 207], що має ФТ «S перебуває Vcond у стані самовладання Volit, говорячи Expres») (див. табл. 3).

Таблиця 3

Наявність/відсутність додаткових семантичних ознак ДВПС у мовах дослідження

Додаткові семантичні ознаки		Інтенсивність	Фазовість	Причина	Множинність	Негативність	Експресивність	Фазовість + множинність	Негативність + причина	Інтенсивність + причина
Мови дослідження	англ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	нім.	+	+	+	-	-	-	-	-	+
	укр.	+	+	-	+	+	+	+	+	-

2. ДВПС зі значенням «цілеспрямованості» позначають прагнення суб'єкта до певної мети, підпорядкованість їй дій, думок тощо, наприклад, ДВПС (10) допоминатися «наполегливо вимагати чого-небудь», що має ФТ «S перебуває Vcond у стані цілеспрямованості Volit щодо Ob». З-поміж ДВПС зі значенням «цілеспрямованості» виділяємо такі додаткові семантичні ознаки, як:

1) «фазовість» (наприклад, (11) «постаратися» – «виявити старання, докласти зусиль, щоб зробити що-небудь», описується ФТ «S починає Phase перебувати Vcond у стані цілеспрямованості Volit щодо Ob»);

2) «інтенсивність» (наприклад, ДВПС (12) bezwingen «mit großer Anstrengung sein Ziel erreichen» [Langenscheidt: 158] «досягати мети, докладаючи великих зусиль» описано ФТ «S перебуває Vcond у стані цілеспрямованості Volit до Ob у ступені Intens», де додаткова ознака «інтенсивність» реалізується за допомогою семантичного значення префікса be-);

3) «множинність» (у прикладі (13) «наклопотатися» – «багато клопотатися (докладати зусиль, щоб здійснити щ-н)», що має ФТ «S перебуває Vcond у стані цілеспрямованості Volit у ступені Plur», ознака «множинність» виражена значенням префікса na-);

4) «негативність» (ДВПС (14) доборотися «закінчити боротися (настійливо змагатися за що-небудь, домогатися чогось)» описано ФТ «S перестає Neg перебувати Vcond у стані цілеспрямованості Volit щодо Ob» та містить ознаку «негативність» у семантичному значенні префікса до-);

5) «фазовість + множинність» (у прикладі (15) розклопотатися «почати багато клопотатися (докладати зусиль, щоб здійснити щ-н)», що має ФТ «S починає Phase перебувати Vcond у стані цілеспрямованості Volit щодо Ob у ступені Plur», додаткова ознака «фазовість + множинність» реалізується за допомогою значення префікса na-) (див. табл. 3);

6) ДВПС зі значенням «рішучості» позначають непохитність, впевненість, рішення, намір суб'єкта, наприклад ДВПС (16) нагадуватися «прийняти рішення після деякого роздуму, вагання» [СУМ-2, 257], що має ФТ «S перебуває Vcond у стані рішучості Volit». Серед ДВПС зі значенням «рішучості» виявлено виключно ДВПС без додаткових ознак.

Підсумовуючи, зазначимо, що в українській, німецькій та англійській мовах ДВПС посідають третє місце за продуктивністю серед інших семантичних класів ДПС (див. табл. 1).

Лексико-семантичний аналіз ДВПС у мовах дослідження свідчить, що для них характерна однакова система загальної семантичної інформації, уміщеної в дієслівних значеннях, за допомогою яких виражені основні види вольових психічних станів – у мовах дослідження в рамках класу ДВПС виділено 3 лексико-семантичні групи. Таким чином, ДВПС у мовах дослідження співпадають за якісним, але різняться за кількісним складом дієслів.

Спільною рисою в українській та німецькій мовах є продуктивність лексико-семантичних груп ДВПС (перше місце займають ДВПС зі значенням «самовладання», друге – ДВПС зі значенням «цілеспрямованості», останнє – ДВПС зі значенням «рішучості»). Серед ДВПС в англійській мові превалюють ДВПС зі значенням «цілеспрямованості», наступними йдуть ДВПС зі значенням «самовладання», останнє місце за продуктивністю посідають ДВПС зі значенням «рішучості» (див. табл. 2).

У структурі додаткової семантичної інформації в українській, німецькій та англійській мовах також спостерігається ряд відмінностей. Серед ДВПС для української мови характерна більш розгалужена, ніж у німецькій мові, система додаткових ознак, що виявляється в їх кількості (укр. мова – 7, нім. мова – 4), а також у різновидах самих ознак (див. табл. 3). Відмінною рисою ДВПС в англійській мові є відсутність додаткових семантичних ознак.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, на матеріалі словникової вибірки виявлено, що в межах зазначеного лексико-семантичного класу дієслів превалюють ДВПС без додаткових ознак. Спільною рисою в українській та німецькій мовах є наявність та продуктивність таких семантичних ознак, як «фазовість» та «інтенсивність». Своєрідність мов дослідження зумовлює розбіжність із-поміж ДВПС набору семантичних ознак. Так, у німецькій мові відмінними є додаткові ознаки «причина», «причина + інтенсивність», а в українській – «негативність», «негативність + причина», «експресивність», «множинність», «фазовість + множинність» (див. табл. 3). В англійській мові ДВПС із додатковими ознаками не виявлено.

Здебільшого наявність семантичних ознак у мовах дослідження зумовлена семантикою ДВПС, у поодиноких випадках в українській та німецькій мовах – деривацією.

У подальших розвідках на матеріалі розглянутої в роботі лексико-семантичної класифікації ДПС буде проведено семантико-синтаксичний аналіз в українській, німецькій та англійській мовах.

Література:

1. Арутюнова А.Р. Лексические и семантические классы глаголов в немецком языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». М., 1988. 22 с.
2. Гордон Е.Я. Семантические особенности каузативных глаголов чувств в русском языке. Русский язык. Теория и методика преподавания. Душанбе: Таджикский ГУ, 1980. С. 77–82.
3. Ділай І. Когнітивні дієслова в лексико-семантичній системі англійської мови: історія та перспективи дослідження. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2014. Вип. 22. С. 28–37
4. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. СПб.: Питер, 2005. 412 с.
5. Кубрякова Е.А. Части речи в ономаσιологическом освещении. М.: Изд-во ЛКИ, 2008 б. 120 с.

6. Кумейко Т.А. Субстанціальні характеристики дієслів інформаційної діяльності. Філологічні науки. 2013. Книга 2. С. 221–224.
7. Кушлик О.П. Параметри словотвірної парадигми відприкметникових інхоативних дієслів на позначення внутрішнього стану суб'єкта в українській мові // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2013. Вип. 36. С. 93–102.
8. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. М., 1964.
9. Леонова А.Б. Психодиагностика функциональных состояний человека. М, 1984.
10. Мясичев В.Н. Психические состояния и отношения человека. Обзорение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. 1966. № 1-2.
11. Навроцька Н.А. Дієслова, які виражають психоемоційний стан особи в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах. Science and Education a New Dimension: Philology, I(3), Issue: 13, 2013. С. 84–86.
12. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. М.: Языки славянской культуры, 2004. 608 с.
13. Селиванова М.Ю. Синтаксические конструкции с каузативными глаголами и их смысловое предназначение: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Нижний Новгород, 2005. 26 с.
14. Сосновицкая Ю.Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика. Горький, 1975.
15. Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. Т.6). Донецьк: ДонНУ, 2011. 470 с.
16. Ханікіна Н.В. Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». К., 2017. 218 с.
17. Chi-HangCheung Candice, Larson Richard K. Psych verbs in English and Mandarin. Nat Lang Linguist Theory. Springer Science+Business Media. Dordrecht, 2014. 63 p.
18. Engelberg Stefan. The argument structure of psych-verbs: A quantitative corpus study on cognitive entrenchment. – Hans Boas & Alexander Ziem (eds.): Constructional approaches to argument structure in German. Boston, Berlin: De Gruyter Mouton, 2014. 28 p.
19. Kutscher Silvia. Kausalität und Argumentrealisierung. Zur Konstruktionsvarianz bei Psychverben am Beispiel europäischer Sprachen. Max Niemeyer Verlag. Tübingen, 2009. 178 S.

Анотація

О. КОРЕНЬКОВА. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ ВОЛЬОВОГО ПСИХІЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто поняття та лексико-семантичну класифікацію дієслів вольового психічного стану на матеріалі сучасної української, німецької та англійської мов. Особлива увага приділяється виявленню наявності спільних та відмінних рис у семантиці дієслів вольового психічного стану в досліджуваних мовах. Теоретична значущість дослідження полягає у встановленні поняття та лексико-семантичних особливостей дієслів вольового психічного стану як окремого лексико-семантичного класу, що може привести до подальшого розвитку дослідження лексики на позначення психічного стану.

Ключові слова: лексико-семантична класифікація, дієслова вольового психічного стану, семантичний аналіз.

Аннотация

А. КОРЕНЬКОВА. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАГОЛОВ ВОЛЕВОГО ПСИХИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ В УКРАИНСКОМ, НЕМЕЦКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается понятие и лексико-семантическая классификация глаголов волевого психического состояния на материале современного украинского, немецкого и английского языков. Особое внимание посвящено определению наличия общих и отличительных черт в семантике глаголов волевого психического состояния в исследуемых языках. Теоретическая значимость исследования заключается в определении понятия и лексико-семантических особенностей глаголов волевого психического состояния в качестве отдельного лексико-семантического класса в каждом из языков исследования, что может привести к дальнейшему развитию изучения лексики, обозначающей психические состояния.

Ключевые слова: лексико-семантическая классификация, глаголы волевого психического состояния, семантический анализ.

Summary

**O. Korenkova. LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF VOLITIONAL PSYCH VERBS
IN UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH**

The article deals with the concept and lexical-semantic classification of the volitional psych verbs on the material of modern Ukrainian, German and English. Particular attention is devoted to determining the presence of common and distinctive features in the semantics of the volitional psych verbs in the above mentioned languages. The theoretical significance of the research consists in the definition of the concept and lexical-semantic features of the volitional psych verbs as a separate lexical-semantic class in each of the research languages, which may lead to further development of the study of lexis denoting mental states.

Key words: lexical-semantic classification, volitional psych verbs, semantical analysis.